

Các bậc tổ nghiệp của người Việt (kỳ I)

TS NGUYỄN KHẮC THUẬN

Không ai có thể tiếp cận hết và nhất là hiểu hết các ngành nghề sản xuất kinh doanh trong khắp thiên hạ. Chuyện tổ nghiệp của các ngành nghề còn trăm ngàn lần khó khăn hơn nữa. Bởi lẽ này, tác giả của "Đọc ngang thế sự" chỉ xin sơ bộ trình bày vài ba kết quả sưu tầm trong mấy chục năm qua.

Tục thờ cúng của người Việt vốn có từ hàng ngàn năm nay, có từ khi các thế hệ cư dân sinh sống trên phạm vi lãnh thổ Việt Nam ngày nay còn chưa lập quốc. Từ thời sơ sử về sau, tục thờ cúng đã trở nên rất phổ biến, thậm chí còn là một bộ phận cấu thành không thể tách rời của văn hóa người Việt. Nhà nhà có bàn thờ gia tiên. Làng làng có miếu thờ thành hoàng. Hoàng gia có nhà Thái miếu. Triều đình đời đời có các đấng *sinh vi tướng, tử vi thần* được kính cẩn thờ. Núi cao hay sông dài, cây lâu năm hay thậm chí một tảng đá lạ cũng được thờ. Ngoài thần thành hoàng và các đấng linh thiêng được triều đình chính thức cho lập miếu thờ, ngoài các đấng nhiên thần, xã hội người Việt vẫn tôn kính thờ các đấng nhân thần như:

1. Những người có công góp phần dựng nước.
2. Những người có công đánh giặc giữ nước.
3. Những người có công tổ chức khẩn hoang lập làng.
4. Những người có công khai mở một nghề nghiệp.
5. Những người có đức hạnh lớn lao.
6. Những người phụ nữ có công sinh nở nhiều...

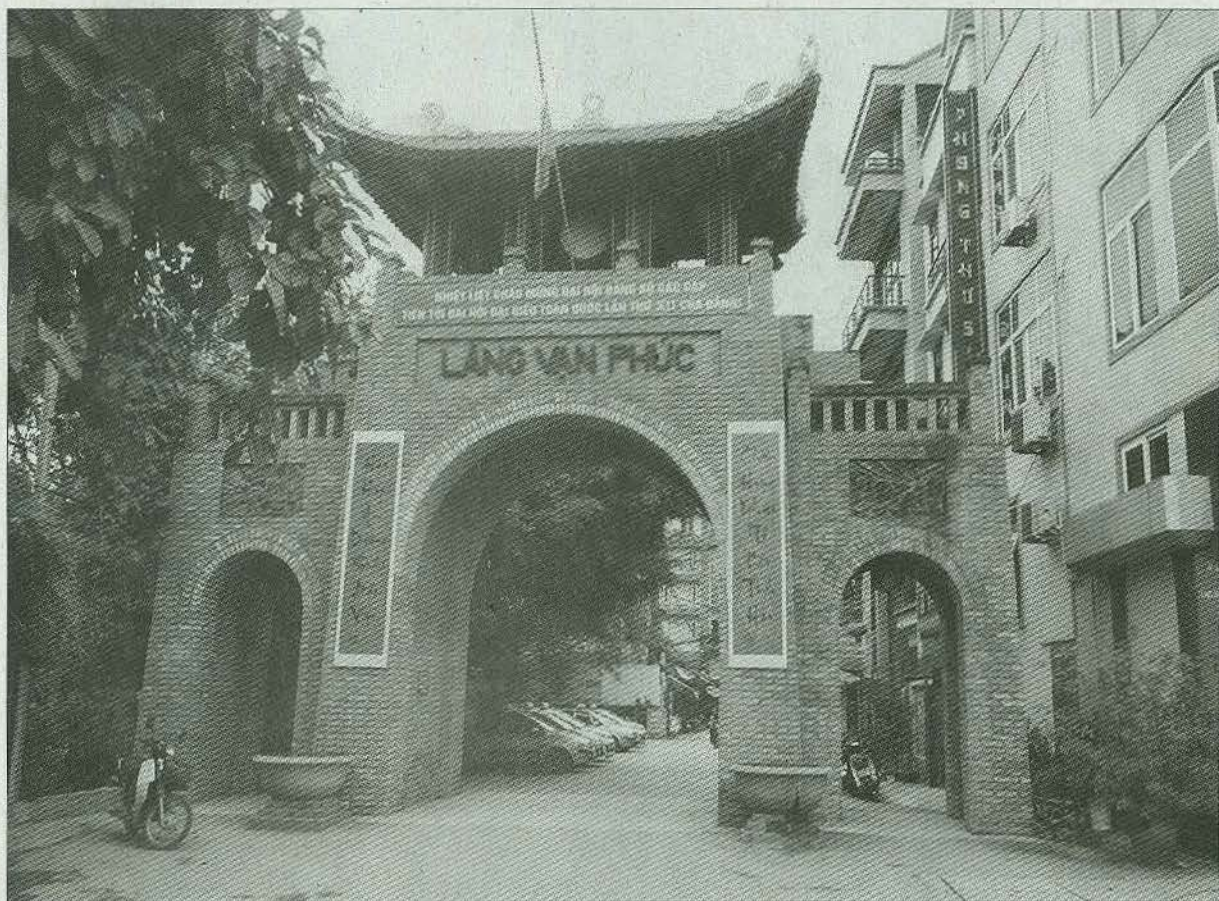
Trong giới hạn hạn hẹp đã được định sẵn, lần này *Đọc ngang thế sự* chỉ xin có vài lời

đàm đạo về tục thờ cúng những người có công khai mở một nghề nghiệp: *tục thờ tổ nghiệp*. Tục này từ lâu đã phủ kín không gian cư trú của cộng đồng người Việt. Hoàn cảnh, điều kiện sống và trình độ nhận thức có thể đổi thay nhưng tập tục kính thờ các đấng khai sinh một nghề nghiệp vẫn được bảo tồn. Dân gian có câu *thiên hạ trăm nghề vạn kế sinh nhai*, nên dù đã giới hạn lại trong phạm vi rất hạn hẹp, tác giả bài viết này cũng chỉ có thể giới thiệu lướt qua các bậc tổ nghiệp mà... tác giả có chút ít tư liệu.

Vài liệt kê về những địa chỉ lập đền thờ tổ nghề

Dù đã đi khảo sát khắp các địa phương của Việt Nam và đã có may mắn được phép sao chép lại hàng trăm các tờ thần tích, chúng tôi vẫn chưa dám nhận mình đã tập hợp được hầu hết các nơi kính thờ tổ nghiệp, càng chưa dám nhận mình biết được hệ thống nghi thức cùng lễ vật được dùng trong ngày giỗ tổ nghiệp gồm có những gì nhưng để bạn đọc trẻ tuổi dễ hình dung, chúng tôi tạm liệt kê ra đây một số địa chỉ kính thờ tổ nghiệp.

Tổ nghiệp nghề trồng dâu nuôi tằm và dệt lụa: Theo truyền thuyết dân gian, con gái của đời Hùng Vương thứ 18 là Ngọc Hoa, sau khi kết hôn với Sơn Tinh (tức thánh Tản Viên) đã

Cổng làng Vạn Phúc

về sống tại núi Tân (tức núi Phụng Hoàng) ở dãy Ba Vì. Xưa, Ba Vì thuộc Hà Tây nay thuộc Hà Nội. Tại núi Tân, Ngọc Hoa là người đầu tiên đã phát hiện ra loài bướm ngài. Bướm này ăn lá dâu, đẻ trứng, trứng nở thành con tằm và khi già, tằm kết tơ do chính tằm nhả ra để làm tổ. Sợi tơ tằm có thể dệt thành lụa. Nhờ phát hiện này và nhờ dân sở tại đời đời nối nhau chăm lo việc trồng dâu nuôi tằm dệt lụa nên về sau Hà Tây được coi là quê lụa. Khách đến đất Hà Tây xưa, ai ai cũng mong mua được một tấm lụa Vạn Phúc - thương hiệu vàng của Thăng Long. Nơi đây có đền thờ thánh Tân Viên và Công chúa Ngọc Hoa.

Cô gái hái dâu lừng danh của lịch sử là bà Lê Thị Yến (có tài liệu nói là Lê Thị Yến Loan)

người làng Thổ Lỗi, nay thuộc Bắc Ninh. Năm 1062, bà được Hoàng đế Lý Thánh Tông (1054 - 1072) đón về cung và sắc phong tới hàng Nguyên phi, ban cho hiệu là Ý Lan. Năm 1072 Hoàng đế Lý Thánh Tông băng hà, con trai trưởng là Lý Càn Đức (sau có miếu hiệu Lý Nhân Tông: 1072 - 1127) lên nối ngôi, Nguyên phi Ý Lan được tôn phong là Linh nhân Thái hậu. Làng Thổ Lỗi kính lập đền thờ bà, coi bà là tổ nghiệp nghề trồng dâu nuôi tằm của làng này, dù nghề này đã có trước đó rất lâu. Hai ngành kinh tế quan trọng của người Việt thời cổ trung đại là **nông tang** (làm ruộng và trồng dâu). Bởi tính phổ biến rộng rãi của nghề trồng dâu nuôi tằm dệt lụa nên hầu như địa phương nào cũng đều có đền thờ tổ nghiệp của nghề này.

Nghề ương tơ ở Nam Định

☞ Hà Nội có khá nhiều bậc tổ nghiệp của nghề này được kính thờ:

+ Làng Nghi Tâm quận Tây Hồ thờ tổ nghiệp là bà Quỳnh Hoa

+ Làng Trích Sài cũng ở quận Tây Hồ thờ tổ nghiệp là bà Phan Thị Ngọc Đô

+ Làng Nhượng Công quận Đống Đa thờ tổ nghiệp là Đoàn Thương và Trảng Lã

+ Làng Dương Nội thuộc quận Hà Đông thờ tổ nghiệp là Lý Khắc Quý.

+ Riêng làng La Khê xã Văn Khê cũng thuộc quận Hà Đông thờ đến 10 đấng tổ nghiệp khác nhau.

Bắc Ninh có làng Vọng Nguyệt huyện Yên Phong thờ ông họ Chu vừa là Thành hoàng của

làng, vừa là tổ nghiệp của nghề trồng dâu nuôi tằm dệt lụa.

Hà Nam có làng Nha Xá xã Mộc Nam huyện Duy Tiên thờ Nhân Huệ vương, Phiêu kỵ Đại tướng quân Trần Khánh Dư (1255 - 1340) vừa là Thành hoàng của làng lại cũng vừa là tổ nghiệp của nghề trồng dâu nuôi tằm dệt lụa.

Huyện Trực Ninh của tỉnh Nam Định có khá nhiều làng nghề trồng dâu nuôi tằm dệt lụa nhưng nay chỉ còn làng Cổ Chất xã Phương Định còn giữ được nghề cũ. Truyền thuyết kể rằng nghề trồng dâu nuôi tằm dệt lụa ở làng Cổ Chất đã có từ hàng trăm năm nay nhưng chúng tôi chưa tìm thấy dấu ấn tổ nghiệp của làng này.

Dệt dềng ở A Lưới (Thừa Thiên - Huế)

Tỉnh Thanh Hóa có hai nơi thờ tổ nghiệp nghề trồng dâu nuôi tằm nhưng chúng tôi chưa tìm thấy dấu tích các tổ nghiệp:

+ Làng Hồng Đô chuyên dệt nhiều. Làng này ở xã Thiệu Đô huyện Thiệu Hóa.

+ Làng Nghĩa Hưng, tục danh là Kẻ Quảng ở huyện Hoằng Hóa. Tên làng trùng với tên huyện Nghĩa Hưng của tỉnh Nam Định nên thỉnh thoảng cũng có người nhầm

Nghề dệt ở Thừa Thiên - Huế có lịch sử khá lâu đời, hiện đang từng bước được khôi phục và phát triển khá mạnh mẽ

+ Trong thành phố Huế từng có những phường dệt đạt tới trình độ kỹ thuật và mỹ thuật rất cao, ví dụ phường dệt tơ ở Phú Cam,

phường dệt gấm và nhiễu ở Phú Xuân, phường dệt lụa trắng ở An Lưu,...

+ Huyện A Lưới có nghề dệt dềng được nhiều địa phương biết đến và được công nhận là di sản văn hóa phi vật thể của quốc gia. Dềng là hàng dệt lâu đời của người Tà-ôi dùng để may những bộ trang phục đặc sắc nhất của họ. Ngoài dệt dềng người Tà-ôi còn dệt thổ cẩm. Chúng tôi chưa rõ tổ nghiệp nghề dệt dềng và nghề dệt thổ cẩm của người Tà-ôi ở huyện A Lưới là ai.

Huyện Duy Xuyên tỉnh Quảng Nam có 5 làng nghề dệt cùng có tên mở đầu bằng chữ Mã là Mã Thành, Mã Thượng, Mã Đông, Mã Tây và Mã Châu. Các làng dệt này được khai mở

Nghề dệt ở Tân Châu (An Giang)

cách nay khoảng 400 năm, về sau có bà Quý phi người họ Đoàn góp phần rất quan trọng vào quá trình phát triển nghề dệt nên dân các làng nghề nơi đây tôn bà làm tổ nghiệp.

Xã Ba Thành huyện Ba Tơ tỉnh Quảng Ngãi có làng Teng chuyên dệt thổ cẩm, đồng bào dân tộc H' rê rất yêu quý và kính trọng nghề nghiệp của mình nhưng chúng tôi chưa rõ họ có thờ tổ nghiệp hay không.

Ở thành phố Bảo Lộc tỉnh Lâm Đồng có rất nhiều làng nghề dệt lụa lâu đời, trong đó nổi bật hơn cả là xã Đam B'ri. Cũng ở Lâm Đồng, ngoài dệt lụa còn có thôn nghề dệt thổ cẩm là Đa Nhứt xã Lát huyện Lạc Dương. Lụa và thổ cẩm Lâm Đồng xưa nay luôn được đánh giá cao và ít ai ngờ rằng, tham gia đắc lực vào hoạt động của các làng nghề là đồng bào dân tộc Mạ. Hiện chúng tôi chưa rõ tổ nghiệp của nghề dệt lụa và dệt thổ cẩm ở Lâm Đồng là ai.

Thị xã Tân Châu tỉnh Anh Giang rất nổi

Hàng dệt thổ cẩm ở Lâm Đồng

tiếng về nghề dệt và nhuộm lụa. Hàng dệt của Tân Châu đã xuất đi nhiều nơi và luôn được người tiêu dùng đánh giá cao. Nhưng lại thêm một lần nữa, chúng tôi chưa rõ tổ nghiệp của nghề dệt ở thị xã Tân Châu ■

N.K.T